

Jižní boční síň a halštatské využívání Býčí skály v Moravském krasu

Die südliche Seitenhalle und die hallstattzeitliche Nutzung der Býčí skála-Höhle im Mährischen Karst

Vladimír Peša

Jeskyň Býčí skála – jedna z nejznámějších halštatských lokalit na Moravě – byla archeologicky zkoumána mezi lety 1868 a 1942. Zatímco Předšíň poskytla mimořádně bohatou nálezovou situaci z pozdní doby halštatské, Jižní boční síň zhruba 100 m daleko od vchodu vstoupila do širšího povědomí jako významná lokalita mladého paleolitu. Zprávy o předválečných výzkumech však ukazují, že se v prostoru Jižní boční síně nacházely také početné postpaleolitické nálezy (lidské kosti, zvířecí kosti, keramika). Předložená studie diskutuje o rozsahu a charakteru těchto pravěkých aktivit a porovnává Býčí skálu s podobnými lokalitami, které jsou považovány za pohřební jeskyně. V závěru je předložena hypotéza o funkci a významu jeskyně v pozdní době halštatské.

doba halštatská – jeskyně – kultovní místo – pohřebiště – Morava

The Býčí skála cave in the Moravian Karst and the Hallstatt use of its Southern Prong. The Býčí skála cave, one of the best known Hallstatt sites in Moravia, was subjected to archaeological investigation from 1868 to 1942. While Předšíň [Anteroom] offered an exceptionally rich Late Hallstatt period finds situation, Jižní boční síň [Southern Prong], some 100 m from the entrance, has entered the broader consciousness as an important Upper Palaeolithic site. The reports on the pre-war investigations, however, indicate that the space of the southern side chamber also contained numerous post-Palaeolithic finds (human bones, animal bones, ceramics). This study discusses the extent and character of this prehistoric activity, and compares Býčí skála to similar sites regarded as burial caves. The conclusion presents a hypothesis as to the function and significance of the cave in the Late Hallstatt period.

Hallstatt period – cave – cult site – cemetery – Moravia

1. Úvod

Jeskyň Býčí skála v Moravském krasu je jednou z nejvýznamnějších, ale zároveň i nejméně poznanych moravských lokalit doby halštatské. Archeologické výzkumy v jeskyni probíhaly mezi lety 1868 a 1942, jejich výsledkem jsou však jen neúplné a často nepřesné údaje o nálezových situacích, vzbuzující stále široké diskuse. Dva bohaté a chronologicky různorodé nálezové soubory již od počátku výzkumů rozdělily pozornost na dvě oddělené části jeskyně – na Jižní boční síň s okolím (mladý paleolit) a Předšíň (pozdní doba halštatská). Prostudování publikovaných zpráv o předválečných výzkumech však přináší řadu důležitých údajů o postpaleolitické historii také pro vnitřní části Býčí skály, a to především k prostoru Jižní boční síně (odbočky).¹ Již Jindřich Wankel odtud uvádí předhistorickou

¹ Příspěvek byl přednesen na 3. setkání skupiny geomorfologie-kvartér České geologické společnosti v Býčí skále 12.–13. 3. 2005.

kulturní vrstvu s keramikou a lidskými i zvířecími kostmi, které Martin Kříž později porovnává s podobnými nálezy v Předšíni a naznačuje tak jejich pravděpodobně halštatské stáří. Wankelovy a zejména Křížovy údaje o nálezech a kulturní vrstvě s lidskými a zvířecími pozůstatky ukazují na pravěké aktivity také v prostoru hlavní chodby mezi oběma odbočkami. Vzhledem k tomu, že dosavadní publikované nálezy z Předšiny odpovídají pouze jediné etapě využití Býčí skály – pozdní době halštatské, hypoteticky se nabízí spojitost nálezů z vnitřních částí jeskyně právě s tímto obdobím. Ze skrovných zmínek o těchto nálezech zároveň vyplývá, že nejnapadnější složku představovaly lidské kosterní pozůstatky. Tvar a přírodní charakter Býčí skály spolu s přítomností většího počtu lidských kostí nabízí porovnání s některými podobnými jeskyněmi, které jsou interpretovány jako pohřební. V případě budoucího ověření stáří nálezů z vnitřních částí jeskyně by mohla být kulturní funkce Býčí skály v závěru doby halštatské rozšířena o funkci funerální, která by dobře zapadala do tehdejších společenských událostí (naposledy *Golec 2003*).

2. Nejstarší zprávy

Jeskyně v Moravském krasu poprvé podrobněji popisuje premonstrát Martin A. Vigsius ve svém díle z l. 1661–1663. Podle J. Wankla zmiňuje také tehdy bezejmennou Býčí skálu, v níž mělo ležet zahrabáno kromě lidských kostí mnoho kovových předmětů, které Vigsius připisoval švédským válkám (*Wankel 1988, 237; Skutil 1948, 109*). Ztotožnění Vigsiovy zmínky s Býčí skálou odmítl bez uvedení důvodu jako jediný *Karel Absolon (1970, 195)*, který ji přiřadil k Výпустku. Z Výпустku však není znám ani početnější kosterní materiál, ani výskyt kovových předmětů; v souvislosti s ukrýváním cenností za třicetileté války se Vigsius o této jeskyni naopak podrobně zmiňuje na jiném místě (*Peša 2002*).

V popisu Moravského krasu Jana Ferdinanda Hertoda z r. 1669 se podrobně dozvídáme o tehdy zřejmě stále bezejmenné jeskyni, že „*přístup do jeskyně je obtížný, a jestliže voda, jež sahá ke vchodu, není v tom čase zamrzlá, překáží. Je nezbytné, abys sem postupoval asi 20 geometrických kroků se sehnutým tělem a se skloněnou hlavou.*“ Prostor Předšiny byl temný, „*žádající si osvětlení pochodní*“. V hlavní chodbě je zmiňována krápníková výzdoba podobající se alabastru (*Grolich 1973*).

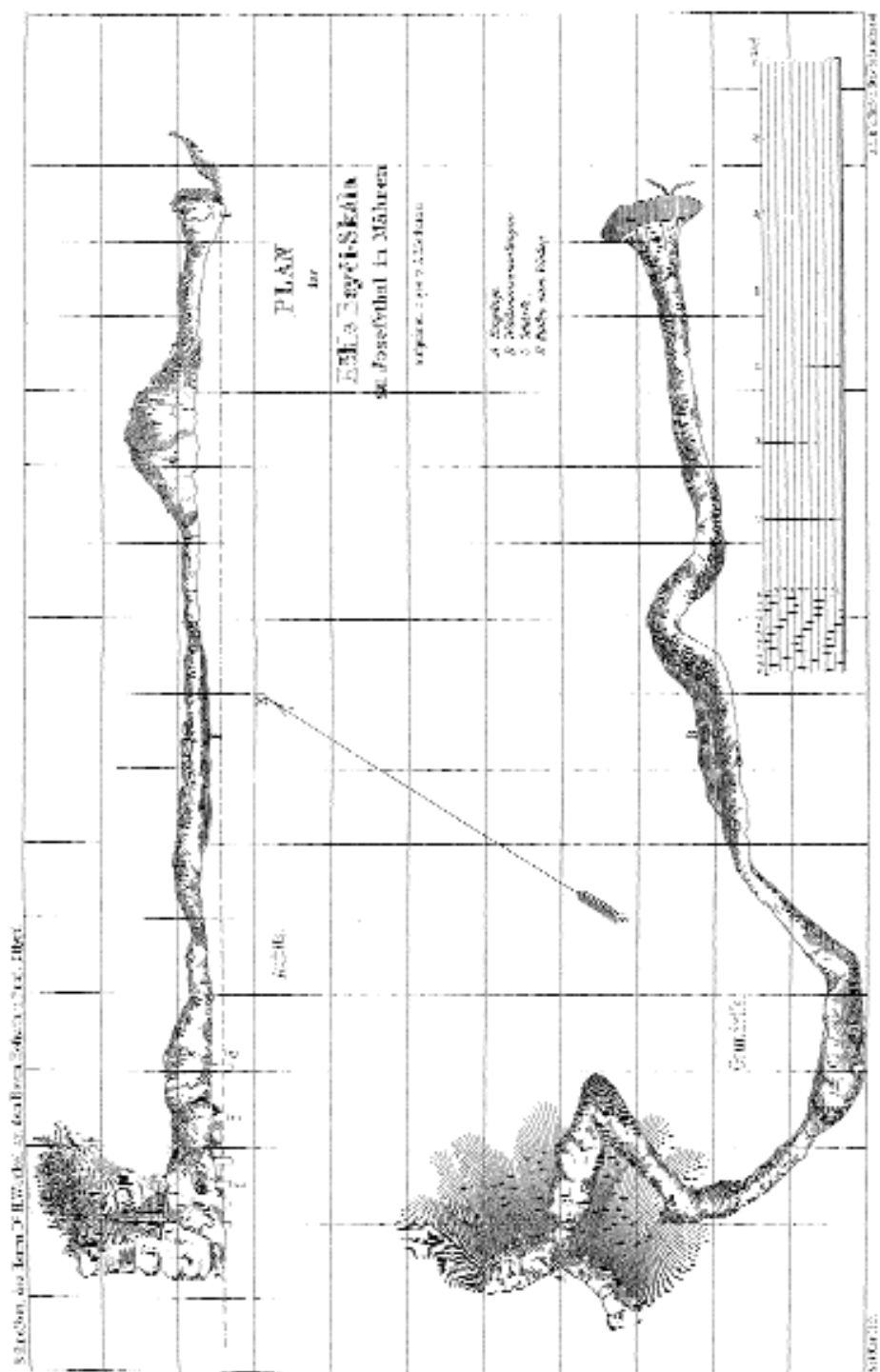
Poté zprávy o Býčí skále na delší dobu mizí a objevují se teprve v souvislosti s počínajícím turistickým ruchem v Moravském krasu. Po prostřelení nového vchodu za knížete Aloise z Liechtensteina v 90. letech 18. století začala být jeskyně častěji navštěvována a zřejmě ne náhodou se v této době objevuje její pojmenování (poprvé v r. 1804 u Ch. K. Andrého). Patrně do 30. let 19. století lze klást údaj J. Gallaše, který ji připomíná jako „*velmi památnou jeskyni, kterouž obyvatelé brněňští v celých tovaryšstvech navštěvovati v obyčeji mívají*“ (*Skutil 1960*). Na rozdíl od naznačeného historického významu Býčí skály u Gallaše uvádí topograf *Gregor Wolný (1836)* bez dalších podrobností přímou a zároveň nejstarší historickou interpretaci: „*tato jeskyně měla kdysi Moravanům, když byli ještě pohané, sloužit jako chrám jejich válečného boha Svantovíta*“. Informaci přebírá i farář Jan Soukop ve svém kalendáři, resp. prvním česky psaném průvodci Moravským krasem z r. 1859, ale domnívá se, že by se zpráva mohla týkat spíše sousední jeskyně Kostelík (*Soukop 1859*). Další pozornost věnovaná Býčí skále již souvisí s obdobím výzkumů J. Wankla a interpretací jeho nálezů, které byly mnohokrát diskutovány (např. *Přichystal – Náplava 1995*).

Shrneme-li nejstarší zprávy o Býčí skále, vyplývá z nich několik zajímavých informací, které by při celkové diskusi neměly být opomíjeny. Již v 17. století se objevují první nejisté informace o existenci starších kulturních pozůstatků v jeskyni. Konkrétní hmotné památky sice nikdo další po Vigsiovi nezmiňuje, ale v obecném povědomí či lidové tradici mohly nadále přetrvávat některé nálezy, jejichž odrazem se zdá být historická pověst o pohanském chrámu zaznamenaná G. Wolným v první třetině 19. století. Vigsiovi údaj o zahrabaných kovových předmětech či lidských kostech a překvapivé mlčení pozdějších autorů o jakýchkoliv nálezech, přestože Býčí skála patřila od konce 18. století k nejnavštěvovanějším jeskyním, lze vysvětlit následující hypotézou. Vigsius se v souvislosti s událostmi třicetileté války podrobně rozepisuje o nedaleké jeskyni Výпустek, do které sedláci ukryli před Švédy mj. velké množství peněz. Když válka skončila, „*sedláci se vrátili pro ukryté poklady, kopali dnem i nocí a kradli, co jim padlo do rukou*“ (z latiny do němčiny přeložil *Trampler 1901; Peša 2002*). Budeme-li předpokládat podobnou situaci také v Býčí skále, pak sedláci při vykopávání ukrytého majetku snadno objevili nápadné bronzové předměty a lidské kosti z halštatské kulturní vrstvy. Prostorné, tmavé podzemí Býčí skály přitom bylo podobně jako Výпустek přístupné pouze malým vchodem a nabízelo stejné podmínky pro ukrytí cenností. V pozdějších obdobích už jeskynní sedimenty narušovaly pouze občasně povodně, které zřejmě nápadnější množství předmětů nevyplavily. Případné neobvyklé nálezy – navíc ve spojení s lidskými pozůstatky – se po skončení třicetileté války mohly snadno stát součástí lidové tradice.

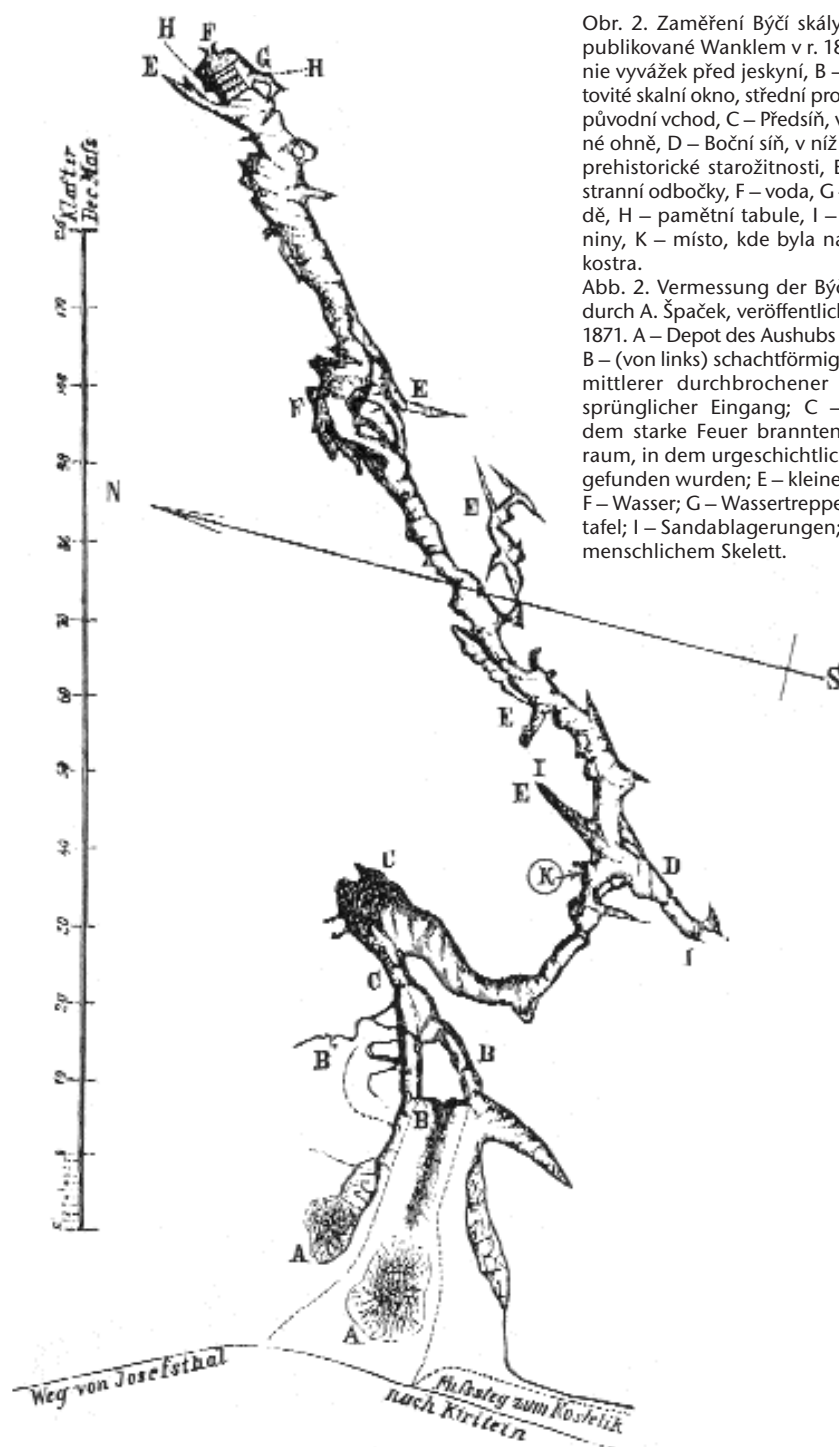
3. Archeologické výzkumy

Archeologické poznávání Býčí skály zahájil J. Wankel pravděpodobně v r. 1868 sondováním Předsíně a ústí Jižní boční síně. Do Jižní odbočky se znovu vrátil a výzkumy tam prováděl až do zimy 1870/1871. Středem jeho zájmu byly lidské pozůstatky, nalezené v různých úrovních, a „diluviální“ vrstva s paleolitickými nálezy. Teprve po nálezů sošky býčka zaměřil pozornost na dobu halštatskou a v r. 1872 (podle K. Absolona v l. 1871–1873) prokopal větší část Předsíně. Po epizodických paleolitických výkopech A. Makowského (1874) a J. Kniese (1879) zahájil druhou etapu výzkumů Býčí skály M. Kříž, který v r. 1891 kopal ve všech částech jeskyně, ale prokazatelné kulturní vrstvy nebo nálezy objevil pouze v Předsíni, Jižní a Severní odbočce a v přilehlém prostoru hlavní chodby. V Předsíni a zejména v obou odbočkách kopali v l. 1912–1924 bratři R. a W. Czižkovi, F. Čupík a K. Schirmeisen s cílem získat paleolitické nálezy. Jejich úspěchy podnítily K. Absolona k vlastnímu výzkumu v r. 1936, kdy zamýšlel prokopat postupně celou Jižní boční síň. Práce však probíhaly pouze do r. 1938. V Předsíni krátce kopal v r. 1937 také H. Freising a poslední dokumentovaný výzkum v jeskyni proběhl v r. 1942 před válečnými úpravami Předsíně (k dějinám výzkumů zejm. *Absolon 1945; Oliva 1996*).

Zprávy o výzkumech předválečných badatelů často obsahují zajímavé údaje o nálezo- vých okolnostech souvisejících evidentně s využíváním jeskyně člověkem v období holocénu. Skutečnost, že nebyly povšimnuty nebo využity v průběhu četných diskusí posledních dvaceti let, vyplývá patrně z jejich problematického datování a nemožnosti dalšího ověření. Jejich konečné přehlížení by však mohlo podstatným způsobem pozměnit představu o minulosti lokality, jak je uvedeno níže.

Obr. 1. Nejstarší plán Býčí skály s vyznačením sond J. Wankela, publikovaný 1868. – Abb. 1. Ältester Plan der Býčí skála-Höhle mit Bezeichnung der Sonden von J. Wankel, veröffentlicht 1868.

Obr. 2. Zaměření Býčí skály A. Špačkem, publikované Wanklem v r. 1871. A – depone vyvážek před jeskyní, B – (zleva) šachtovité skalní okno, střední proražený vchod, původní vchod, C – Předsíň, v níž hořely silné ohně, D – Boční síň, v níž byly nalezeny prehistorické starožitnosti, E – krátké postranní odbočky, F – voda, G – schody k vodě, H – pamětní tabule, I – písčité uložení, K – místo, kde byla nalezena lidská kostra.

Abb. 2. Vermessung der Býčí skála-Höhle durch A. Špaček, veröffentlicht von Wankel 1871. A – Depot des Aushubs vor der Höhle; B – (von links) schachtförmig Felsenfenster, mittlerer durchbrochener Eingang, ursprünglicher Eingang; C – Vorhalle, in dem starke Feuer brannten; D – Seitenraum, in dem urgeschichtliche Altertümer gefunden wurden; E – kleine Seitengänge; F – Wasser; G – Wassertreppe; H – Gedenktafel; I – Sandablagerungen; K – Stelle mit menschlichem Skelett.

Předsíň – vrstva A

Podle prvních sond v Předsíni (*obr. 1*) J. Wankel zjistil, že „nejhořejší vrstvu tvoří 2–3 stopy (tj. 63–93 cm) silná úlož štěrku s ostrohrannými úlomky vápence, písčítým jílem, kostmi přežvýkavců, skotu, jelena, ovce atd., tu a tam kostmi lidskými. ... Také se našly rozptýlené větší a menší partie jemného dřevěného uhlí.“ Níže následoval bílý, drobný sintr (tzv. nickamínek) a pod ním halštatské žároviště (vrstvy B-D; viz *obr. 5*; Wankel 1870).

Ani z této, ani ze stručnější první zprávy o Wanklových výkopech (Wankel 1868) není stratigrafické zařazení lidských kostí zcela jasné. Evidentně se však nacházely nad hlavní halštatskou vrstvou, která v těchto místech ležela pod sintrem. Pozornost vzbuzuje v obou zprávách shodně uváděný údaj o početném výskytu uhlíků, které doprovázely alespoň některé lidské kosti. Souvisejí tyto nálezy s návštěvami jeskyně v období následujícím po hlavních halštatských událostech, anebo jsou výsledkem druhotného přemístění v důsledku povodní, které jsou předpokládány už v závěru doby halštatské? Otázkou také zůstává, zda tyto nálezy mohou být výsledkem destruujiícího víření vody v samotné Předsíni, jejíž výtok je limitován malým vchodem a vysoko položeným skalním oknem, anebo zda při povodni v Předsíni převládala akumulace sedimentů z vnitřních částí jeskyně.

Představu o náleзовé skladbě vrchní vrstvy A znesnadňuje okolnost, že J. Wankel v této fázi výzkumu dalším nálezům (např. keramice) ještě nevěnoval pozornost a v obou zprávách je zcela pomíjí, přestože není pravděpodobné, že by je při kopání v Předsíni neobjevil (srov. Maška 1886, 15). Teprve ze třetí a poslední zprávy o této etapě výzkumu vyplývá, že J. Wankla zaujaly také silnostěnné střepy halštatských zásobnic, ale překvapivě nezmiňuje žádné bronzové předměty. Ve své první interpretaci událostí v Předsíni píše, že po paleolitických návštěvnících „následoval v pozdější době jiný lid, který zde pohřbil a také spalil své mrtvé, jak jsem se přesvědčil v poslední době, neboť velké uhelné hromady ve vstupní síni, kde bylo spaleno nepřilíš silné dřevo, jsou promísены se zvápenatělými lidskými kostmi a se střepy ze značně velikých nádob“ (Wankel 1871).

Po J. Wanklovi ověřoval v Předsíni stratigrafické poměry pouze M. Kříž (*obr. 3 a 5*). Zatímco v průkopu a-a napříč středem Předsíně zjistil do hloubky zhruba 150 cm pouze překopáný sediment, v sousedním průkopu b-b zachytil – patrně pod překopávanými vrstvami – neporušený úsek 2,8 m od severní stěny, kde místy v hloubce 60 cm ležela dvoucentimetrová uhlíkatá vrstva (Kříž 1892, 535/73). Zda obsahovala nějaké nálezy, nelze ze způsobu Křížova publikování zjistit. Teoreticky se ovšem mohlo jednat také o zbytky sousedního žároviště, které byly při Wanklově výzkumu přeházeny na jiné místo.

Předsíň – u zadní stěny

Záchranné výkopy Moravského zemského muzea v r. 1942 doložily v hloubce 80–100 cm souvrství uhlíkatých poloh a načervenalého propáleného písku, dokládajících existenci opakovaných ohnišť (*obr. 5*). Žádné nálezy nejsou zmiňovány a sedimentolog J. Pelíšek (1949) souvrství datoval do mladého paleolitu podle výše ležící vrstvy balvanité sutě, vyplněné „porézním až sypkým sintrem“, jehož tvorbu kladl do období atlantiku. Podobný druh sintru v rámci sporů o původ vrstvy „vypáleného vápna“ prokázaly analýzy A. Přichystal (např. 1993; Přichystal in: Parzinger et al. 1995) přímo na halštatské kulturní vrstvě v hlavní části Předsíně. Je tedy pravděpodobné, že do doby halštatské patří i zmíněná kul-

turní souvrství studované J. Pelíškem, které se nalézá přibližně ve stejné hloubce jako Wankelovy vrstvy B-D v Předšíně (obr. 5).

Halštatskou vrstvu v této části jeskyně potvrzují také výkopy M. Kříže z r. 1891 před zadní stěnou Předšíně a v ústí hlavní chodby (průkopy c-c, d-d; obr. 3), které doložily 2 cm silnou uhlíkatou kulturní vrstvu, obsahující keramiku, lidské kosti, rukojeť železného meče a zuhelnatělou tkaninu. V jedné z rozbitých nádob M. Kříž uvádí hrudku zuhelnatělých zrn, v jiné nádobě se měly dochovat otisky po bronzových předmětech (Kříž 1892, 546/84 ad.).

Jižní boční síň

Jindřich Wankel (1868–1870?)

Ve své druhé archeologické zprávě o Býčí skále v r. 1870 J. Wankel píše: „Na mnohých místech jeskyně, převážně tam, kde odbočuje 15–20 sáhů dlouhá odbočka jihovýchodním směrem ..., se nachází 5–6 stop (tj. 160–190 cm) silná vrstva jemného aluviálního písku, z něhož byla značná část přibližně před 20 léty odkopána a vyvezena liechtensteinskými slévači. V písku našli tito slévači v hloubce 2,5 stopy (80 cm) mnoho lidských koster.“ Kosti většinou zničili nebo odhodili ke stěnám, kde je J. Wankel osobně zahlédl. V profilu rozeznal pouze jedinou kulturní vrstvu o síle 2,5–4 cm v hloubce kolem 9 cm pod povrchem, z níž pocházely zvířecí kosti a „úlomky tenkých šedých střepů hrnců, pokrytých železitým okrem“ (obr. 5). S tímto pozdně středověkým nebo novověkým horizontem pravděpodobně souvisí dřívější nález početných stříbrných mincí bez viditelného ražení, z nichž J. Wankel získal tři kusy a poslal je do Vídně. Lidské kosti se mu však *in situ* objevit nepodařilo. „Pod touto masou písku leží tentýž nános droby, promíchaný s četnými kostmi koně, jelena, skotu, srnce, vlka, úlomky kostí tlustokožců atd., který je nakupen ve tvaru suťových kuželů na stěnách (hromad po prosívání šterkopísku) po obou stranách cesty jeskyně. Tyto právě zmíněné kosti, ležící rozptýlené pod nánosem droby, jsou ponejvíce rozbity, avšak nejsou oválné nebo otlučené, často jsou stmeleny travertinem jedna s druhou ..., nezřídka jsou uzavřeny do krápníkového příkrovu. ... Tento nános má na jednotlivých místech 1/2 stopy, na jiných 1–2 stopy a více (tedy 15,5 – min. 63 cm), a s výjimkou Předšíně jde celou ostatní částí jeskyně“ (Wankel 1870).

Ve zprávě z následujícího roku jsou dosavadní, poněkud chaoticky shrnuté výsledky doplněny o nové informace. Podle J. Wankela aluviální písek v Jižní síni obsahoval „jen v nejhořejších partiích kosti jelena, bobra, srnce, ovce, psa a člověka spolu se střepy nádob“. Kromě nejasně stratifikovaných, zčásti údajně i pleistocenních lidských kostí, z nichž jedna byla nalezena „bezprostředně u severní jeskynní stěny nedaleko boční síně“ (tedy v hlavní chodbě: obr. 2: K), J. Wankel uvádí dva střepy nádob „k sobě se hodící, 2 cm silné, na jedné straně začernělé, polovypálené, hrubě upravené, zcela ploché“, tedy patrně pravěkou keramiku. Lokalizaci neuvádí, ale vzhledem k zaměření svého příspěvku na výzkum v Jižní odbočce lze snad pomyslet na stejné místo nálezů (Wankel 1871).

Martin Kříž (1891)

Po menších akcích A. Makowského a J. Kniese v 70. letech 19. století prokopával Býčí skálu v r. 1891 M. Kříž. Zaměřil se přitom především na úsek mezi zadní částí Předšíně a odbočkami hlavní chodby (obr. 3). V ústí Jižní boční síně zaznamenal v neuvedené hloubce 30–40 cm mocnou vrstvu fragmentárních kostí domácích zvířat a v průkopech i-i a k-k

ve stejné hloubce „střeby v ruce vyrobených nádob, mezi nimiž byly některé zdobené stejně jako keramika v Předšíni. Střeby však pocházely z větších nádob, určených k uskladnění potravin.“ Kromě těchto nálezů objevil M. Kříž i několik lidských kostí, údajně z mladých jedinců. Vrstvu lidských kostí a fragmentů kostí domácích zvířat zachytil také v hlavní chodbě proti Jižní síni (průkop g-g a šachta VI), vrstva přitom pokračovala přinejmenším několik metrů dále chodbou do nitra jeskyně, kde se nacházela v hloubce 120 cm (šachta V; obr. 5; Kříž 1892, 546/84 ad.).

Rudolf Czižek (1912–1923), Franz Čupík (1922–1924)

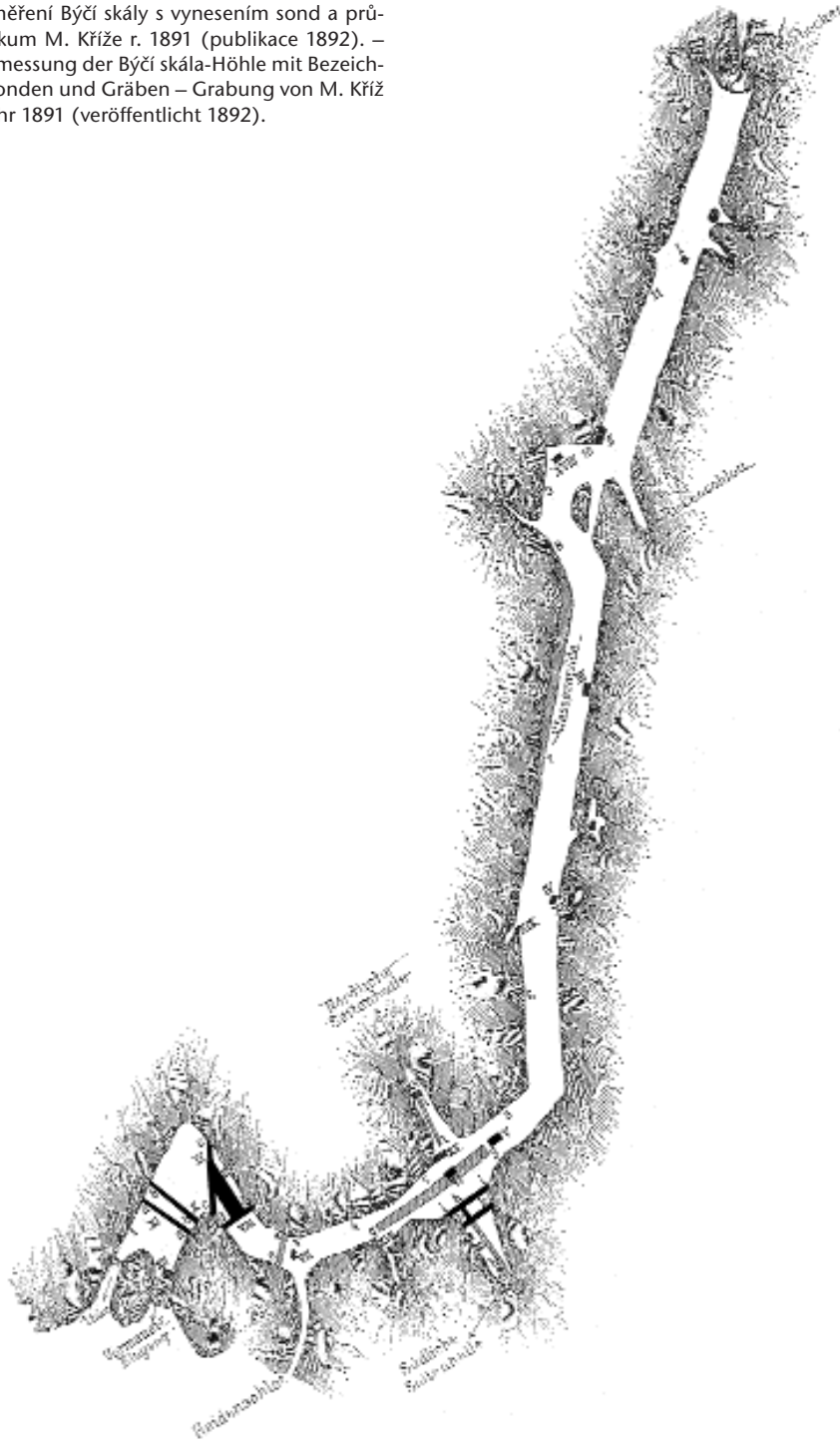
S posledními zbytky postpaleolitických vrstev se pravděpodobně setkali výzkumníci na počátku 20. let 20. století. R. Czižek popisuje pouze nelokalizovaný profil s „aluviální nejvyšší vrstvou o síle 5 decimetrů, kterou tvořil velmi jemný písek světle žluté barvy“, pod níž následovala magdalenienická kulturní vrstva (Czischek 1925). V podélném profilu F. Čupíka (obr. 4), který v l. 1922–1924 prokopal asi dvě třetiny plochy Jižní síně, je zachycen pouze na jednom místě v ústí síně zbytek holocénního souvrství s dvěma polohami sintru, v textu jsou nejasně zmíněny „pozůstatky z neolitu a doby halštatské, ve velkém množství i tělesné lidské pozůstatky“ (Hauser 1928, 135). Předběžná zpráva K. Absolona o posledním větším výzkumu Býčí skály v l. 1936–1938 i přes zachycený zbytek holocénního souvrství otázku odpovídajících nálezů zcela pomíjí, takže není zřejmé, zda byly nějaké artefakty zachyceny (obr. 6; Absolon 1945; 1970, 203).

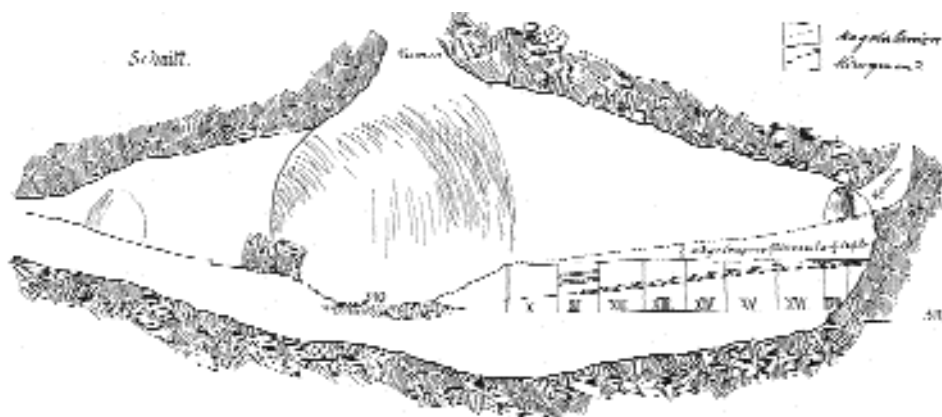
4. Povodně

Důležité otázky jsou spojeny s přítomností občasných povodňových vod v jeskyni a jejich vlivu na archeologické nálezové situace. Otázky směřují především k tomu, do jaké míry (hloubky, plochy) mohla proudící voda porušit kulturní vrstvy v jednotlivých částech jeskyně, odplavit je odtud a akumulovat na jiném místě blíže vchodu, event. mimo vlastní jeskyni. K tomuto tématu existují jen dvě přímá svědectví týkající se prostoru u Jižní a Severní boční síně. Podle Křížova pozorování vyhloubila povodeň roku 1883 v chodbě mezi bočními síněmi jámy o hloubce téměř 1 m a vyplavila jednu poškozenou lidskou lebku (Kříž 1892, 547/85). Podobné následky měla i povodeň v červenci 1972, která však podle pamětníků nedosáhla takových rozměrů jako např. povodeň z r. 1927. Povodňové vody ve staré Býčí skále nejvíce postihly úsek u bočních síní, kde způsobily až 1 m hlubokou erozi a ve štěrčích hlavní chodby odhalily paleolitické artefakty (Burkhardt – Gregor – Novák 1972; Oliva 1995). Naproti tomu o situaci v Předšíni již konkrétní pozorování chybí. František Bauer ve svém průvodci uvádí: „Na jaře, když sníh rychle taje (aneb i v létě následkem silných dešťů) rozhonjuje se voda v jeskyni tou měrou, že vytéká i do nížším vchodem ven a pak nelze předšíň jeskyně až do polovice léta navštívit, neboť zůstává tu voda dlouho po sobě stop znatelných, jež činí chůzi obtížnou“ (Bauer 1881, 11). M. Kříž zmiňuje, že povodeň v r. 1883 zaplnila celou Předšíň, až voda začala vytékat oknem. Teprve poté prorazila dveře a „spodní voda z předšíň tlačila se pod zemí na štěrkový násyp před jeskyní v té míře, že vystupovala jako vodomety a utvořila hluboké jámy“ (Kříž – Koudelka 1902, 40). Ze zpráv ovšem nevyplývá, zda byla Předšíň po zatopení pouze rozbahněna, nebo zda tam povodeň hloubila jámy podobně jako v hlavní chodbě a před jeskyní.

Obr. 3. Zaměření Býčí skály s vynesemím sond a průkopů – výzkum M. Kříže r. 1891 (publikace 1892). –
Abb. 3. Vermessung der Býčí skála-Höhle mit Bezeichnung der Sonden und Gräben – Grabung von M. Kříž
aus dem Jahr 1891 (veröffentlicht 1892).

Obr. 4. Řez Severní a Jižní odbočkou s profilem F. Čupika; do pole XI doplněny dvě sintrové vrstvy v aluviálním písku (podle Hauser 1928, Taf. V–VI). – Abb. 4. Schnitt durch die nördliche und südliche Seitenhalle mit Profil von F. Čupik; ins Feld XI wurden die zwei Sinter-Schichten in alluvialem Sand eingetragen (nach Hauser 1928, Taf. V–VI).

5. Diskuse o rozsahu a funkci pravěkého využívání jeskyně

Jeskyně Býčí skála je jako archeologické naleziště tradičně dělena na dvě samostatné části podle chronologické příslušnosti nálezů, a to již od počátku výzkumů. Zatímco Jižní boční síň (a na nálezy méně bohatá Severní odbočka) je významnou paleolitickou lokalitou, Předšíň se díky Wanklově výzkumu stala jednou z nejznámějších halštatských lokalit Moravy. Archeologické „rozdělení“ jeskyně přetrvalo až do současnosti a veškeré úvahy posledních desetiletí o funkci a významu Býčí skály v halštatské době jsou spojovány výhradně s prostorem Předšíň (Kolektiv 1985; Parzinger – Nekvasil – Barth 1995; Přichystal 1995; Přichystal – Náplava 1995; Peter-Röcher 1997; Golec 2003). V rámci diskuse o dochovaném nálezovém souboru je tato skutečnost logická a pochopitelná, v případě zařazení Býčí skály do evropského kontextu podobných lokalit však přehlížení některých indicií může zkreslit celkový pohled na funkci a podobu této mimořádné lokality. Autoři předválečných výzkumů zanechali řadu zmínek o holocénní historii jeskyně, které by neměly být zcela přehlíženy přinejmenším s ohledem na budoucí revizní výzkum.

Podle některých údajů se zdá být pravděpodobné, že se jeskynní aktivity v době halštatské neomezovaly pouze na prostor Předšíň, ale zasahovaly hlouběji do jeskyně – až do prostoru Jižní boční síně a přilehlého úseku hlavní chodby, tedy do vzdálenosti kolem 100 m od vchodu. Přímalá opora pro tento předpoklad je však jediná – v podobě popisu nálezů v ústí Jižní odbočky, kde objevil M. Kříž mocnou vrstvu fragmentárních kostí domácích zvířat a ve stejné hloubce pravěkou keramiku, kterou podle výzdoby porovnává s nálezy v Předšíni a uvažuje o „Hallstattském typu doby bronzové“ (Kříž 1892, 546/84). Pomineme-li možnou záměnu nálezů v průběhu výzkumu (např. když M. Kříž nebyl osobně přítomen), podařilo se mu s největší pravděpodobností v Jižní boční síni odhalit halštatskou kulturní vrstvu. Tomu by nasvědčovala i lokalizace jeho průkopů i-i a k-k, které protínaly ústí Jižní odbočky (obr. 3). Podle Wanklova popisu (Wankel 1870) i Čupikova profilu podél západní stěny (Hauser 1928, Taf. V–VI) byl povrch odbočky při těžbě písku zarovnan.

Přítom nejvíce materiálu bylo odtěženo v zadní části pod komínem, od něhož se původní vrstvy svažovaly směrem k hlavní chodbě (obr. 4). Zatímco případné holocenní kulturní vrstvy byly v zadní části Jižní síně odtěženy již před zahájením archeologických výzkumů, při jejím ústí se předpokládalo jejich zachování a objevení. Tomu vyhovuje rovněž hloubka Wankelovy vrstvy lidských kostí, která je srovnatelná se situací v Předšíně (obr. 5). S pravěkou keramikou se v Jižní odbočce kromě M. Kříže setkali také J. Wankel a pravděpodobně i F. Čupík, ale jejich údaje jsou málo přesné.

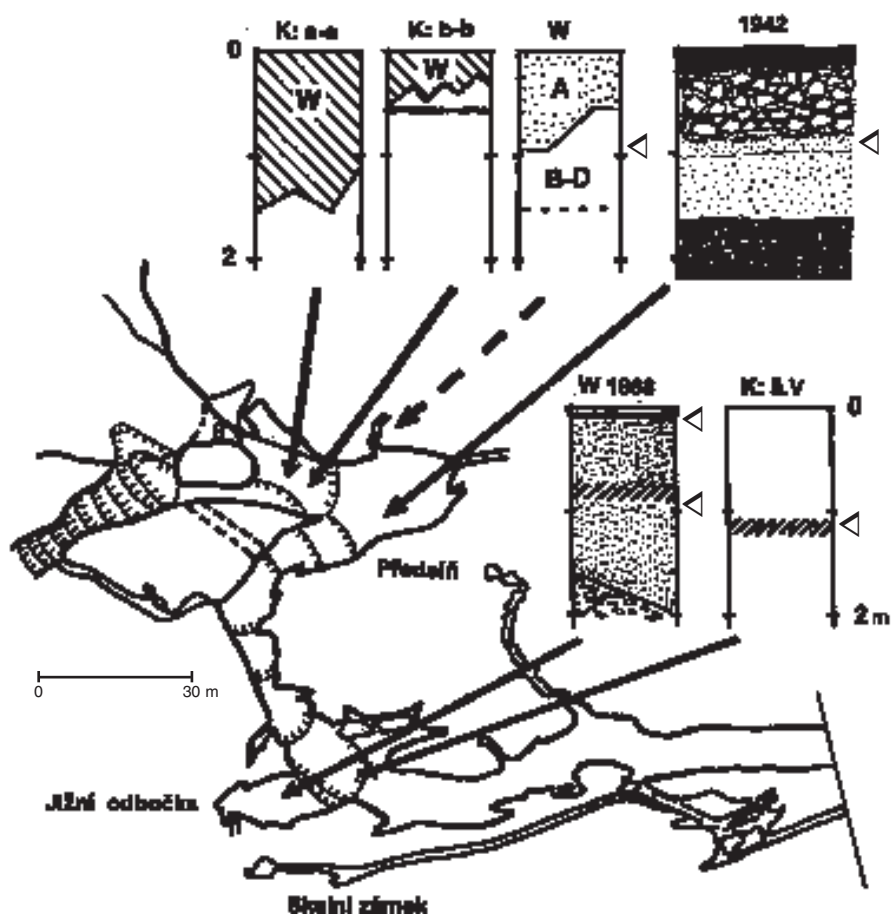
Nálezová situace v tomto prostoru je spojena s otázkou stáří lidských kosterních pozůstatků. Zatímco v první zprávě J. Wankel (1868) připouští možnou souvislost kostí s nálezem stříbrných mincí, z následujících údajů (Wankel 1870) již vyplývá, že se měly nacházet zhruba 70 cm pod slabým kulturním horizontem středověku/novověku. Mnoho lidských kostí bylo vykopáno již při těžbě písku, takže původně se pravděpodobně nacházely také ve střední nebo zadní části Jižní boční síně. Měly ležet v aluviálním písku, zatímco horizont částečně zasintrovaných zvířecích kostí ležel hlouběji ve vrstvě „drob“. V ústí Jižní odbočky v souvislosti se zvířecími kostmi a pravěkou keramikou zmiňuje několik lidských kostí M. Kříž (1892) a velké množství kosterních pozůstatků objevil také F. Čupík, který je zřejmě nepokládá za paleolitické (Hauser 1928, 135).

Mimo Jižní boční síň byly kosterní pozůstatky člověka nalezeny také v přiléhající hlavní chodbě. Jako první je zkoumal J. Wankel (1870), který objevil jednu fragmentární kost ru bezprostředně u jeskynní stěny v blízkosti Severní boční síně (Wankel 1871; obr. 2: K). Vrstvu lidských kostí a fragmentů kostí domácích zvířat zachytil také M. Kříž v hlavní chodbě proti Jižní síni (průkop g-g a šachta VI); vrstva přitom pokračovala přinejmenším několik metrů dále chodbou do nitra jeskyně, kde se nacházela v hloubce 120 cm (šachta V; Kříž 1892).

Otázka stáří těchto lidských kostí, resp. jejich příslušnost k paleolitickým nálezům, byla diskutována již od doby prvních Wanklových objevů (Maška 1886, 9–20). Ani pozdější nálezy dvou čelistí při výzkumu magdalénské kulturní vrstvy (R. Czižek, F. Čupík) nepřinesly jednoznačný doklad jejich paleolitického stáří (Matiegka 1927), takže J. Skutil (1927) při „stratigrafické kontrole starších výzkumů“ připsal bez dalšího zdůvodnění většinu zdejších lidských pozůstatků době halštatské. Úvahy o jejich paleolitickém stáří neobsahují ani novější práce o paleolitu Býčí skály (Oliva 1995; 1996; Svoboda ed. 2002, 33). Vezmeme-li v úvahu všechny zprávy o nálezech lidských kostí z této vnitřní části jeskyně, mohly lidské pozůstatky náležet nejméně desítky, spíše však několika desítkám jedinců. Toto poměrně velké množství spolu s různými místy jejich nálezu v podstatě vylučuje možnost, že by byly do jeskyně naplaveny z povrchu a druhotně uloženy.² Vzhledem k tomu, že podle nálezových okolností lze zpochybnit jak recentní/historické, tak paleolitické stáří, nabízí se jejich zařazení do širokého intervalu zemědělského pravěku či protohistorické doby. Ostatní nálezy z Býčí skály napovídají datování lidských pozůstatků nejspíš do doby halštatské.

Archeologická situace v 60 m dlouhém úseku hlavní chodby mezi Předšíní a Jižní boční síní zůstává neznámá. Chodba z Předšíně krátce klesá do nejnižšího místa staré Býčí skály a opět pozvolna stoupá až k oběma bočním síním. Jako jediný zde kopal M. Kříž

² Proti recentnímu stáří nálezů svědčí také rozdílná sedimentace historické Býčí skály (tj. po Šenkův sifon) a povodněmi pravidelně postihované Nové Býčí skály (Burkhardt 1971–1972, 67).

Obr. 5. Pokus o rekonstrukci profilů v Předstíně (výzkumy: Kříž 1891, a-a + b-b, Wankel 1872, MZM 1942), v Jižní boční síni (Wankel 1867–1870) a hlavní chodbě (Kříž 1891, šachta V). Kulturní vrstvy označeny ▽. Plán jeskyně podle R. Burkhardta (*Přichystal – Náplava 1995*, obr. 8). – Abb. 5. Versuch einer Rekonstruktion der Profile in der Vorhalle (Grabungen: Kříž 1891, a-a + b-b, Wankel 1872, Mährische Landesmuseum 1942), in der südlichen Seitenhalle (Wankel 1867–1870) und im Hauptgang (Kříž 1891, Schacht V). Die Kulturschichten sind mit ▽ bezeichnet. Plan der Höhle nach R. Burkhardt (*Přichystal – Náplava 1995*, Abb. 8).

v souvislosti se studiem geologických poměrů v jeskyni, ale ze způsobu publikování jeho výsledků nelze žádné závěry vyvodit. Poměrně bohatou situaci však uvádí ze zadní části Předstíně a ústí hlavní chodby, kde zachytil kulturní vrstvu s pestrými nálezy, které dobře zapadají do halštatského souboru v Předstíně (keramika, lidské kosti, rukojeť železného meče a zuhelnatělá tkanina: *Kříž 1892*, 546/84 ad.). Podél zadní stěny Předstíně byl situován také „dosti dlouhý příkop“ při výzkumu Moravského zemského muzea v r. 1942, z něhož *J. Pelíšek (1949)* popsal profil obsahující souvrství uhlíkatých a propálených poloh pod vrstvou kamenů vyplněných porézním sintrem. Jak bylo naznačeno výše, lze tuto kulturní polohu na základě stratigrafických souvislostí s velkou pravděpodobností ztotožnit s obdobím halštatu. Údaje z této části Předstíně jsou o to zajímavější, protože právě do těchto

Obr. 6. Býčí skála, Jižní boční síň – pohled od Severní odbočky přes hlavní chodbu. Foto archiv Ústavu Anthropos MZM Brno. – Abb. 6. Býčí skála, Südliche Seitenhalle – Blick von der nördlichen Halle über den Hauptgang. Foto Archiv des Instituts Anthropos MZM Brno.

míst J. Wankel lokalizoval tzv. kovárnu, která v dosud předložených interpretačních schématech působí poněkud cizorodým dojmem.

O nálezových situacích v Jižní boční síni a nejbližším okolí jsou jen torzovité informace. Tento stav má na svědomí několik okolností: 1) hlavním cílem zdejších výzkumů byly vždy paleolitické vrstvy a mladším nálezům byly věnovány jen okrajové zmínky; 2) halštatská (?) kulturní vrstva pravděpodobně nebyla natolik bohatá a nápadná, a zůstala proto ve stínu nálezů z Předsíni; 3) značná část holocénních sedimentů byla porušena nebo zničena při těžbě písku kolem poloviny 19. století; 4) sedimenty v hlavní chodbě byly pravděpodobně poškozeny povodněmi. Právě povodně mohly výraznou mírou zasáhnout do nálezové situace v hlavní chodbě v okolí obou odboček (o jejich ničivé síle máme svědectví z let 1883 a 1972, kdy proudící voda v jednom případě vyplavila lidskou lebku, v druhém odkryla paleolitickou vrstvu s artefakty: *Kříž 1892, 547/85; Burkhardt – Gregor – Novák 1972; Oliva 1995*). Povodně přitom za posledních sto let postihovaly Býčí skálu poměrně často a je s nimi třeba počítat i v minulosti (srov. *Dvořák 1994*) – patrně již od závěru doby halštatské, kdy mohlo být okolí jeskyně odlesněné (*Svobodová 1993*). Z tohoto pohledu se zdá být zřejmá interpretace Wankelovy vrstvy A v Předsíni, která obsahovala jen skrovné nálezy a občasné lidské kosti: jejich původ bude třeba hledat spíše ve vnitřních částech jeskyně než v Předsíni. Křížův výzkum zároveň naznačil, že vrstva s lidskými a zvířecími kostmi v hlavní chodbě by mohla být alespoň částečně dochována.

Představu o halštatském využití vnitřních prostor Býčí skály komplikují kromě nedatovaných nálezů lidských a zvířecích kostí zejména ojedinělé nálezy z eneolitu. J. Nekvasil uvádí kromě pazourkových čepelí a sekeromlatu, nalezených zřejmě v Předsíni, také nelokalizované střepy eneolitických nádob (*Kolektiv 1985*, 17). V této souvislosti nabývá na významu nejnovější datování abstraktního obrazce na stěně hlavní chodby u bočních síní. Mezi množstvím novověkých nápisů se nachází několik geometrických maleb, z nichž jedna poskytla předběžné radiokarbonové datum 4420 ± 50 BP, které po kalibraci odpovídá střednímu eneolitu (*Svoboda – van der Plicht – Balák 2005*). Jen na okraj lze připomenout také ojedinělé bronzové předměty z průběhu doby bronzové (pokládáné za součást halštatského souboru) a dva laténské náramky nalezené patrně v Předsíni (J. Nekvasil in: *Kolektiv 1985*, 17; *Parzinger – Nekvasil – Barth 1995*).

V souvislosti s nedatovanými stopami přítomnosti člověka v hlubších částech Býčí skály stojí za připomenutí pozorování, které uvádí Anton Graf v souvislosti s prostorami Skalního zámku – chodeb nad hlavní chodbou a Jižní boční síní. Stěny a krápníky byly zčernalé a „při prvních návštěvách shledali badatelé, že půda chodeb vedoucích ku Horskému (dnes Skalnímu) zámku pokryta jest černou, 3–5 mm silnou vrstvou, ve které chemickým a mikroskopickým prozkoumáním zjištěny saze z dřevěného uhlí“ (*Graf 1910*, 10).

Shrneme-li údaje z předcházejícího přehledu nálezových pozorování, vyvstane přibližně tento obraz jeskyně v závěru doby halštatské. Bez ohledu na to, zda byl využíván vchod horizontální, nebo vertikální (srov. Slezák in: *Kolektiv 1985*, 37–40; *Přichystal 1993a*), halštatský člověk pronikl do Před síně a pravděpodobně dále do nitra jeskyně. O Před síni lze s jistotou říci, že vzhledem k mimořádnému souboru nálezů patřila k nejdůležitější části jeskyně, aniž by bylo nutné spekulovat o míře věrohodnosti Wankelovy nálezové situace. Halštatská kulturní vrstva dosahovala až k zadní stěně Před síně a do ústí hlavní chodby, která pokračuje dále dovnitř jeskyně až k místu, kde se otvírají obě boční odbočky. Z prostoru Jižní síně je doložena pravěká kulturní vrstva s keramikou (podle M. Kříže halštatskou), větším množstvím lidských kostí a zvířecími kostmi. V přilehlém úseku hlavní chodby se rovněž vyskytovaly lidské a zvířecí kosti postpaleolitického stáří, které pokračovaly alespoň několik metrů dále směrem k Šenkovu sifonu, uzavírajícímu až do r. 1920 Býčí skálu. O stratigrafické situaci v hlavní chodbě mezi Před síni a odbočkami a jejím pokračování za Jižní boční síní směrem k sifonu nejsou bezpečné informace, které by potvrdily nebo vyloučily archeologické situace a nálezy. Sedimenty hlavní chodby byly zřejmě často poškozovány povodněmi, které místy porušily doložené archeologické vrstvy.

Budeme-li předpokládat, že kulturní vrstvy z Jižní boční síně a přilehlé hlavní chodby jsou stejného stáří jako nálezová situace v Před síni, rozšiřuje se halštatský rozsah využívání Býčí skály o nové prostory v nitru jeskyně, kde jsou nejnapadnějšími nálezy lidské kosti či kostry. Morfologicky je Býčí skála prostornou chodbou prakticky bez přístupu denního světla a s malým vchodem nebo šachtovitým otvorem. Vezmeme-li v úvahu větší množství kosterních lidských pozůstatků a bohatý soubor kovových a keramických nálezů, nabízí se srovnání s některými podobnými lokalitami z mladší doby bronzové a halštatské, které jsou díky dobře dokumentované nálezové situaci klasifikovány jako pohřební jeskyně. Problematiku pohřebních jeskyní ve střední Evropě – jejich podobu, archeologickou náplň, a především procesy archeologizace – podrobně diskutuji na jiném místě (*Peša 2006*), proto se zde omezují na pouhou rekapitulaci. Srovnání nabízejí např. pohřební jeskyně Bezdanjača v Chorvatsku, Grotte des Duffaits a Cova d'es Carritx v jihozápadní Evropě, Lichtenstein-

höhle ve středním Německu a patrně i Chvalovská jeskyně na jihovýchodním Slovensku. Jeskyně Bezdanjača byla přístupná vstupní šachtou. V předním úseku chodby se nacházela tři kultovní místa a za úzkým průlezem 80 m od vchodu začalo vlastní pohřebiště: na povrchu bylo uloženo 47 kostrových pohřbů s milodary a na konci jeskyně chodbu uzavíralo několik hromadných pohřbů bez milodarů (*Drechsler-Bižić 1979–1980*). V souvislosti s Býčí skálou není bez zajímavosti nedávno předložená interpretace závěrečné fáze využívání této jeskyně ve stupni Ha A1, která se od starších souborů hrobové výbavy odlišuje přítomností zbraní. Stupeň Ha A1 je v Chorvatsku obdobím výrazných kulturních změn, a Bezdanjača je proto v této souvislosti pokládána za možné refugium okolních obyvatel, pohřbívajících v jeskyni (*Malinar 1998*). Vztah mezi funkcí lokality jako refugia a důvodem zanechání bronzových zbraní v jeskyni však již dále není řešen. Další z lokalit, Grotte des Duffaits, patří k menším jeskynním pohřebištím. V úzkých chodbách rozlehlého jeskynního systému bylo uloženo 9 pohřbů s více než 30 jedinci. Mimo pohřební plochu se našly další koncentrace předmětů a ohniště (*Gomez 1973*). Cova d'es Carritx představuje dvě jeskyně, v jejichž přední části bylo pohřbeno více než 120 jedinců. Stopy lidských aktivit se nacházely až do vzdálenosti 170 m od vchodu, kde byla v postranní chodbě objevena zakrytá jáma obsahující rituální předměty. Vchody do jeskyní byly původně uzavřeny kyklopským zdívkem (*Whitehouse 1997–1998*). Vchody uměle zatarasené kameny měla také Chvalovská jeskyně, jejíž výzkum však proběhl již v 19. století a neumožňuje bližší závěry. Podle četných nálezů lidských kostí je pokládána za jeskynní pohřebiště piliňské kultury (*Bárta 1955*). Komplikovanější lokalitou je Lichtensteinhöhle, která je považovaná za kultovní/obětní jeskyni i přes pohřební charakter nálezové situace. Klíčovým argumentem při interpretování této lokality jsou extrémně úzké a nízké části chodby mezi jednotlivými prostory, které umožňují pouze obtížné plazení; transport mrtvých ztuhlých těl vylučují. Doprovodné aktivity probíhaly ve vstupní části jeskyně (*Flindt 1996; 1997; Busch et al. 2000, 60–65*). Ve větším počtu jsou pohřební jeskyně tohoto období uváděny prakticky z celého antického Středomoří, kde se vedle přírodních jeskyní objevují také hrobky tesané do měkkých hornin. Četnost výskytu pohřebních jeskyní v době halštatské na území střední Evropy lze dnes jen obtížně odhadovat. Výraznější nálezové celky – obsahující lidské kosti, příp. i bronzové šperky a oděvní doplňky – se totiž současně objevují v jeskynních kultovního/obětního charakteru a jejich odlišení by mohla naznačovat právě odlišná morfologie jeskynních prostor. Zatímco k obětním lokalitám je bezpečně řazena větší část propastí a vertikálních puklin (např. ve Francké Albě kolem 15 lokalit z období Ha D/LT A), nálezové situace v horizontálních jeskynních dnes již rekonstrukci neumožňují (*Peša 2006, s. lit.*). Pohřební jeskyně jako takové jsou však nadčasovým fenoménem a v omezené míře se s nimi setkáváme v mnoha částech Evropy od neolitu až do protohistorického období.

Jmenované lokality mají řadu společných znaků, které dovolují formulovat hypotetický model pohřební jeskyně (*Peša 2006*). Jedná se zpravidla o hlubší prostornější jeskyně umožňující dlouhodobější ukládání zemřelých. Jejich ostatky jsou položeny spolu s milodary volně na povrchu (příp. v rakvích), u užších chodeb spíše podél stěn. Po zaplnění plochy dochází k odsunutí starších pohřbů ke stěnám a uložení nových pohřbů na jejich místě. Zatímco starší ostatky jsou částečně nebo zcela dislokovány, poslední pohřby jsou zachovány bez poškození. Součástí pohřební jeskyně bývají prostory využívané ke zvláštním činnostem, které leží mimo pohřební plochu (častěji ve vstupních částech) a pravděpodobně

souvisejí s pohřebními rituály. Vchod do jeskyně byl zpravidla uzavřen zdí nebo kameny. Býčí skála tomuto modelu v hrubých rysech vyhovuje. Předsíň lze v tomto případě spojit s místem kultu a pohřebních rituálů, zatímco v její zadní části začínalo pohřebiště, které mohlo pokračovat hlouběji do jeskyně a jehož zbytky byly zachyceny v Jižní boční síni a přilehlé chodbě. Býčí skála se však od zmíněných lokalit odlišuje především typovým bohatstvím a množstvím předmětů, spojených s kultovním prostorem Před síně. To by bylo možné vysvětlit výraznější „individualitou“ lokality, v níž se odrážejí specifické společenské a kulturní podmínky (resp. další možné funkce jeskyně), jak bylo naznačeno výše v případě Lichtensteinhöhle a jak lze sledovat i v jiných pravděpodobných kultovních-funerálních jeskyních (např. Grotte de Han v Belgii: *Warmenbol 1996; 1999*).

Uvažované rozšíření funkce Býčí skály o pohřebiště není v rozporu s dosud předpokládaným významným kultovním místem ve smyslu obětiště, které vyhodnotili A. Přichystal a J. Dvořák (in: *Kolektiv 1985, 72–77; Dvořák 1994; Přichystal 1995; Přichystal – Podbořský 2000*) na základě přehodnocení Wankelovy nálezové situace. K interpretaci dlouhodobějšího kultovního místa se po zpracování rozsáhlého nálezového souboru z Před síně přiklonil také H. Parzinger, který ho na základě kovového inventáře zařadil do rozmezí Ha D1 a Ha D2 s možným přesahem některých předmětů do Ha C2 či Ha D3 (*Parzinger – Nekvasil – Barth 1995, 179n.; Bouzek 2005, 143–154*). Krátce nato do diskuse zasáhla H. Peter-Röcherová, která vyšla z antropologického zpracování dochovaných lidských pozůstatků a publikovaných nálezů a upozornila na některé podobnosti s halštatskými pohřebišti. Předpokládala, že se v Před síni kromě kultovního místa nacházely také pohřby uložené na povrchu a později rozrušené odpadáváním kamenů ze stropu a povodněmi. Lokalitu interpretovala jako místo, kde se obětovalo jak bohům, tak zde pohřbeným předkům (*Peter-Röcher 1997*). Důležitý poznatek předložil v posledním zhodnocení Býčí skály M. Golc (2003), který přehodnotil soubor keramiky, zúžil její datování do jediného stupně Ha D2 a Býčí skálu zařadil do širších souvislostí pozdní doby halštatské (na chronologický význam keramiky upozornil již dříve J. Nekvasil in: *Kolektiv 1985, 84*). Podle M. Golce končí ve stupni Ha D1 na většině horákovských pohřebišť pohřbívání společenské elity do bohatých hrobů. Přijmeme-li hypotézu o existenci většího jeskynního pohřebiště, mohla by se jeskyně stát do nové role jako místo posledního odpočinku horákovské elity ze stupně Ha D2 a místo úkrytu a/nebo obětování jejího bohatství na okraji tehdejšího sídelního území. V Před síni snad zároveň probíhaly rozsáhlé kultovní obřady s obětováním zemědělské produkce i cenného majetku, jejichž cílem mohlo být odvrácení nebezpečí hrozícího od expandujících nositelů vekerzugské kultury.³ Součástí obřadů mohly být i manipulace s lidskými těly (lidské oběti?), doložené v lokalitách západního i východního halštatského kulturního okruhu. V případě Býčí skály je však zatím nelze jednoznačně prokázat.

6. Závěrečná poznámka

Hypotéza o pohřební funkci části jeskyně Býčí skály je předložena s vědomím, že v současné době neexistuje dostatek důkazů o její historické věrohodnosti. Je výsledkem prostu-

³ Souvislost událostí v Býčí skále s pronikáním „Skythů“ zvažuje např. již J. Nekvasil (1969, 49), byť v duchu tehdejší představy o knížecím pohřbu.

dování publikovaných informací o předválečných výzkumech v Býčí skále a dosažením zjištěných údajů do celkové situace využívání jeskyní širší střední Evropy v mladší době bronzové a halštatské. Pro ověření hypotézy však chybí jak revizní výzkum, který by zdokumentoval stratigrafické a nálezové okolnosti nejen v Předsíni, ale i v ostatních částech jeskyně, tak další přírodovědné analýzy dochovaného kosterního materiálu (¹⁴C, DNA). Z předložených údajů vyplývá, že i přes neověřené halštatské stáří těchto nálezů je třeba ve vnitřních částech Býčí skály počítat s doklady intenzivního využívání jeskyně v průběhu zemědělského pravěku.

Je mou milou povinností poděkovat kolegům Jiřímu A. Svobodovi, Václavu Matouškovi a Miloslavu Slabinovi za přečtení rukopisu článku a řadu inspirativních poznámek.

Literatura

- Absolon, K. 1945: Die Praehistorische Erforschung der Býčí Skála-Höhle in Mähren vergleichend dargestellt – Praehistorický výzkum jeskyně Býčí skály na Moravě na srovnávacím základě. Brno.
— 1970: Moravský kras (2). Praha.
- Bárta, J. 1955: Chvalovská jaskyňa a pilinské jaskynné pohrebiská v juhoslovenskom krase – Die Höhle von Chvalová und die Höhlenbegräbnisstätten im südslovakischen Karst. Slovenská archeológia 3, 110–121.
- Bauer, F. 1881: Jeskyně Býčí skála v Josefském údolí na Moravě. Brno.
- Bouzek, J. 2005: Pravěk českých zemí v evropském kontextu. Praha.
- Burkhardt, R. 1971–1972: Geologische Verhältnisse der Höhle Býčí skála. Časopis Moravského muzea – Acta Musei Moraviae 56–57, 57–74.
- Burkhardt, R. – Gregor, V. – Novák, K. 1972: Mimořádná povodeň v jeskyni Býčí skále. Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí 16, č. 3, 4–8.
- Busch, R. – Capelle, T. – Laux, F. 2000: Opferplatz und Heiligtum – Kult der Vorzeit in Norddeutschland. Neumünster.
- Czischek, R. 1925: Die Besiedlung der Stierfelshöhle in vorgeschichtlicher Zeit (3). Tagesbote 75, Nr. 37 (Brünn 23. 1.), 7.
- Drechsler-Bižić, R. 1979–1980: Nekropola brončanog doba u pećini Bezdanjači kod Vrhovina – Die bronzezeitliche Gräberstätte in der Höhle Bezdanjača bei Vrhovine. Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu 12–13. 3. serija, 27–78.
- Dvořák, J. 1994: Obětiště lidu horákovské kultury (halštat) v jeskyni Býčí skála u Adamova. Vlastivědný věstník moravský 46, 349–353.
- Flindt, S. 1996: Die Lichtensteinhöhle bei Osterode, Landkreis Osterode am Harz. Eine Opferhöhle der jüngeren Bronzezeit im Gipskarst des südwestlichen Harzrandes. Die Kunde N. F. 47, 435–466.
— 1997: Die Lichtensteinhöhle. Eine Opferhöhle der jüngeren Bronzezeit aus Niedersachsen. Internationale Archäologie 38, 177–188.
- Golec, M. 2003: O konci bohatých horákovských hrobů a datování Býčí skály podle keramiky – Das Ende der reichen Gräber der Horákov-Kultur und die Datierung der Býčí skála-Höhle aufgrund der Keramikfunde. Archeologické rozhledy 55, 695–717.
- Gomez, J. 1973: La grotte sépulcrale des Duffaits (La Rochette, Charente). Bulletin de la Société Préhistorique Française 70, 401–444.
- Graf, A. 1910: Býčí skála v Josefském údolí. Brno.
- Grolich, V. 1973: XVIII. kapitola Hertodova spisu Tartaro mastix Moraviae. Sborník Okresního vlastivědného muzea v Blansku 5, 127–135.
- Hauser, O. 1928: Die grosse zentraleuropäische Urrasse. Weimar.
- Kolektiv 1985: Wankelův nález v Býčí skále ve světle nejnovějších objevů. Blansko.
- Kříž, M. 1892: Die Höhlen in den mährischen Devonkalken und ihre Vorzeit III. (Die Býčí skálahöhle im Josefsthale). Jahrbuch der k. k. geologischen Reichsanstalt 42, 513–563 (51–101 sep.).
- Kříž, M. – Koudelka, F. 1902: Průvodce do Moravských jeskyň II. Ždánice – Vyškov.

- Malinar, M.* 1998: Brončanodobní lokalitě špilja Bezdanjača – novi materijal i interpretacija – The Bronze Age site of Bezdanjača Cave: new material and interpretations. *Opuscula Archaeologica* 22, 141–162.
- Maška, K. J.* 1886: Der diluviale Mensch in Mähren. Neu-Gitschin.
- Matiegka, J.* 1927: Novější nálezy lidských koster z Býčí skály, připisované době diluviální (Magdalenien). *Anthropologie* 5, 209–217.
- Nekvasil, J.* 1969: Knížecí pohřeb v jeskyni Býčí skála. In: Hallstatt a Býčí skála. Katalog výstavy, Brno – Bratislava – Praha, 38–49.
- Oliva, M.* 1995: Das Paläolithikum aus der Býčí skála-Höhle. *Pravěk NŘ* 5, 25–38.
- 1996: Spodní paleolitická vrstva z Býčí skály. *Časopis Moravského muzea – Acta Musei Moraviae – sci. soc.* 81, 37–59.
- Pelíšek, J.* 1949: K charakteristice jeskynních sedimentů Býčí skály v Mor. Krasu. *Československý kras* 2, 249–254.
- Peša, V.* 2002: Člověk a jeskyně v novověku (1500–2000). O historii, archeologii a speleoantropologii. *Kuděj* 4, č. 1, 3–19; č. 2, 3–19.
- 2006: Využívání jeskyní v mladší době bronzové až halštatské ve vybraných oblastech střední Evropy – Nutzung der Höhlen in der Jungbronzezeit und Hallstattzeit in ausgewählten Gebieten Mitteleuropas. *Památky archeologické* 97, v tisku.
- Peter-Röcher, H.* 1997: Die Höhle von Býčí skála – Gaben an Götter und Ahnen. *Mitteilungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte* 18, 47–56.
- Přichystal, A.* 1993: Pohled geologa na nález z doby halštatské v Býčí skále. In: *Speleofórum* 12, Brno, 73–74.
- 1993a: Nová fakta do diskuse o nález z doby halštatské v jeskyni Býčí skála (Moravský kras). *Časopis Moravského muzea – Acta Musei Moraviae – sci. soc.* 78, 75–85.
- 1995: Geschichte des Fundes aus der Býčí skála-Höhle und die neuesten Erkenntnisse. *Pravěk NŘ* 5, 11–24.
- Přichystal, A.* – *Náplava, M.* 1995: Záhada Býčí skály aneb jeskyně plná otazníků. Třebíč.
- Přichystal, A.* – *Podborský, V.* 2000: Hodnocení Wankelova nálezů v Býčí skále na konci 20. století. In: *Universitas* 2, Brno, 24–32.
- Skutil, J.* 1927: Diluviální nálezy anthropologické z Býčí skály (Morava). *Anthropologie* 5, 200–208.
- 1948: Ještě o folkloru Moravského krasu. *Vlastivědný věstník moravský* 3, 106–116.
- [jSk-] 1960: Adamovské aneb Adamské údolí (Adamsthal) podle J. H. A. Gallaše. *Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí* 4, č. 3, 3–4.
- Soukop, J.* 1859: Macocha a její okolí. *Moravan* 8, 52–82.
- Svoboda, J. A.* ed. 2002: Prehistorické jeskyně. *Dolnověstonické studie* 7. Brno.
- Svoboda, J. A.* – *van der Plicht, H.* – *Balák, I.* 2005: Býčí skála Cave, Czech Republic: Radiocarbon dates of rock paintings. *International Newsletter on Rock Art* 43, 7–9.
- Svobodová, H.* 1993: Pylová analýza vzorku „vypáleného vápence“ z jeskyně Býčí skála v Moravském krasu. *Časopis Moravského muzea – Acta Musei Moraviae – sci. soc.* 78, 87–90.
- Trampler, R.* 1901: Die Kulturschichten in den mährischen Karsthöhlen. *Mitteilungen des k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmäler* 27, 86–93.
- Wankel, H.* 1868: Schreiben des Herrn Dr. H. Wankel an Herrn Hofrath und Prof. J. Hyrtl. In: *Sitzungsberichte der k. Akademie der Wissenschaften: Mathemat.-naturwissen. Klasse, I. Abt., Bd. 58*, Wien, 7–9.
- 1870: Der Menschenknochenfund in der Býčiskálahöhle. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 1, 101–105 (překlad in: *Regionální sborník okresu Blansko '88*, 90–93).
- 1871: Prähistorische Alterthümer in der mährischen Höhlen. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 2, 266–282, 309–314, 329–343 (překlad in: *Sborník Okresního vlastivědného muzea v Blansku* 5, 1973, 147–171).
- Wankel, J. /H.* 1888: *Obrazy z Moravského Švýcarska a jeho minulosti*. Blansko (Bilder aus der Mährischen Schweiz und ihrer Vergangenheit. Wien 1882).
- Warmenbol, E.* 1996: L'or, la mort et les Hyperboréés. La bouche des Enfers ou le Trou de Han á Han-sur-Lesse. In: *Archäologische Forschungen zum Kultgeschehen in der jüngeren Bronzezeit und frühen Eisenzeit Alteuropas*, Regensburg, 203–234.
- 1999: Le soleil des morts. Les ors protohistoriques de Han-sur-Lesse (Namur, Belgique). *Germania* 77, 39–69.
- Whitehouse, R. D.* 1997–1998: Sa Cova d'es Carritx: a new prehistoric cult cave on Menorca. *Archaeology International*, 20–22.
- Wolny, G.* 1836: *Die Markgrafschaft Mähren*. Bd. II, Abt. I. Brünn.

Die südliche Seitenhalle und die hallstattzeitliche Nutzung der Býčí skála-Höhle im Mährischen Karst

Die Býčí skála-Höhle im Mährischen Karst, nördlich von Brünn, stellt einen der bedeutendsten hallstattzeitlichen Fundorte in Mähren dar. Die Grabungen verliefen in den Jahren 1868 bis 1942, Ergebnisse sind lediglich unvollständige und oft ungenaue Angaben über den Befund, der immer wieder breite Diskussionen hervorruft. Zwei reiche und chronologisch verschiedenartige Fundkomplexe aus dem Anfang der Grabungen haben die Aufmerksamkeit auf zwei getrennte Teile der Höhle gelenkt – auf die südliche Seitenhalle und ihre Umgebung (Jungpaläolithikum) und die Vorhalle (Späthallstattzeit). Die Diskussion zur Bedeutung der Höhle in der Hallstattzeit kreiste immer um die Vorhalle. Die sorgfältige Durchsicht aller veröffentlichten Berichte über vorkriegszeitliche Ausgrabungen hat jedoch eine Reihe wichtiger Angaben zur nachpaläolithischen Entwicklung und zur Innengliederung der Höhle ergeben, und das vor allem im Raum der südlichen Seitenhalle. Bereits H. Wankel (1868–1870?) führte eine Anzahl von menschlichen Knochen aus diesem Raum auf, von denen einige in einer Kulturschicht zusammen mit Keramik und Tierknochen gefunden wurden, aufgrund der Stratigraphie sollten sie dabei aber aus dem Intervall zwischen Paläolithikum und historische Zeit stammen (Wankel 1868; 1870; 1871). Eine ähnliche Situation beschrieb 1891 auch M. Kříž, verglich die Keramik mit entsprechenden Funden aus der Vorhalle und deutete an, dass sie auch hallstattzeitlich sein könnte (Kříž 1892). Wankels und vor allem Křížs Angaben zu den Funden und der Kulturschicht mit menschlichen und tierischen Knochen weisen auf nachpaläolithische menschliche Aktivitäten auch im Raum des Hauptgangs zwischen beiden Seitenhallen hin (*ibid.*). Da die erhaltenen Funde aus der Vorhalle lediglich einer einzigen Etappe der Nutzung der Höhle entsprechen, d.h. der Späthallstattzeit (Parzinger – Nekvasil – Barth 1995), bietet sich hypothetisch ein Zusammenhang der Funde mit dem Innenteil der Höhle eben in diesem Zeitraum an. Aus den knappen Bemerkungen zu diesen Funde geht gleichzeitig hervor, dass als auffallendste Komponente die menschlichen Knochen aufgefasst wurden.

Wenn wir diese Angaben zusammenfassen, dann entsteht etwa folgendes Bild der Höhle am Ende der Hallstattzeit: Ohne Rücksicht darauf, ob der horizontale oder vertikale Eingang genutzt wurde (vgl. Přichystal 1993a; 1995), sind die Menschen in der Hallstattzeit in die Vorhalle und wahrscheinlich weiter ins Innere der Höhle vorgedrungen. Über die Vorhalle können wir mit Sicherheit festhalten, dass sie mit Rücksicht auf den außerordentlichen Fundkomplex zu den wichtigsten Teilen der Höhle gehörte, ohne dass über das Maß der Glaubwürdigkeit von Wankels Befund spekuliert werden müsste. Die hallstattzeitliche Kulturschicht reichte bis zur hinteren Wand der Vorhalle und zur Mündung des Hauptgangs, wie die Grabungen von M. Kříž (1892, c-c, d-d, IX; Abb. 3) und der Aushub von 1942 entlang der hinteren Wand ergeben haben (Pelíšek 1949). Die Schichtenfolge der Feuerstelle unter einer Schicht von lockerem Sinter und Steinen wurde von Pelíšek irrtümlich dem jüngeren Paläolithikum, bzw. Atlantikum zugewiesen; von der Tiefe her entspricht es dem Sinter und der Steinschicht B und C über den hallstattzeitlichen Funden nach Wankels Profil im Vorraum (Abb. 5). Der Hauptgang erreicht nach 60 m die Stelle, die sich zu den Seitenhallen hin öffnet. In der südlichen Seitenhalle ist eine urgeschichtliche Schichtenfolge mit (hallstattzeitlicher?) Keramik und einer größeren Menge an menschlichen und tierischen Knochen erwiesen. Im anliegenden Abschnitt des Hauptgangs traten gleichfalls nachpaläolithische menschliche und Tierknochen auf, die sich zumindest über einige Meter zu Šenks Siphon fortsetzten, der bis 1920 die Býčí skála-Höhle verschloss (zur Diskussion über das Menschenknochenalter vgl. Maška 1886, 9–20; Matiegka 1927; Skutil 1927; Oliva 1995; 1996). Zur stratigraphischen Lage im Hauptgang zwischen Vorhalle, Seitenhallen und der Fortsetzung hinter der südlichen Seitenhalle in Richtung Siphon liegen keine gesicherten Informationen vor, die durch archäologische Befunde und Funde bestätigt oder ausgeschlossen werden könnten. Die Sedimente im Hauptgang waren offensichtlich oft von Überschwemmungen heimgesucht, die stellenweise die hier belegten archäologischen Schichten beschädigt haben, so haben z.B. die Überschwemmungen von 1883 und 1972 im Gang bei den Seitenräumen 1 m tiefe Gruben

hinterlassen und sowohl einen menschlichen Schädel (*Kříž 1892*), als auch paläolithische Artefakte ans Licht geliefert (*Oliva 1995*).

Morphologisch handelt es sich bei der Býčí skála-Höhle um einen geräumigen Gang, praktisch ohne Tageslicht mit einem nur kleinen Eingang und schachtförmiger Öffnung. Wenn wir die größere Menge an menschlichen Überresten und den reichen Komplex von Metall- und Keramikfunden in Erwägung ziehen, so bietet sich ein Vergleich mit anderen entsprechenden Fundorten aus der jüngeren Bronze- und Hallstattzeit an, die als Grabhöhlen interpretiert werden. Die Problematik der Grabhöhlen in Mitteleuropa, ihre Gestalt, archäologischer Inhalt und vor allem diesbezügliche Archäologisierungprozesse werden vom Autor an anderer Stelle diskutiert (*Peša 2006*). Parallelen liefern z.B. die Grabhöhlen von Bezdanjača in Kroatien (*Drechsler-Bižić 1979–1980; Malinar 1998*), die Grotte des Duffaits (*Gomez 1973*) und Cova d'es Carrix (*Whitehouse 1997–1997*) in Südwesteuropa, die Lichtensteinhöhle in Mitteldeutschland (*Flindt 1996; 1997; Busch et al. 2000, 60–65*) und offensichtlich auch die Höhle von Chvalová in der Südostslowakei (*Bárta 1955*), evtl. eine Reihe weiterer Höhlen im antiken Mittelmeerraum. Die angeführten Fundorte sind durch eine ganze Reihe gemeinsamer Merkmale verbunden, die es erlauben, ein hypothetisches Modell der Grabhöhle zu entwerfen (*Peša 2006*). Es handelt sich meist um eine tiefere geräumige Höhle, die ein langfristigeres Bestatten ermöglicht. Die sterblichen Überreste liegen zusammen mit den Beigaben frei an der Oberfläche (evtl. in Särgen), bei schmälere Gängen entlang der Wände. Nach der Überflutung der Fläche kommt es zur Verlagerung der älteren Bestattungen an die Wände und an ihre Stelle treten neuere Gräber. Bestandteil der Grabhöhlen sind oft Räume, die zu besonderen Zwecken genutzt wurden, außerhalb der Bestattungsfläche liegen (oft in den Eingangsteilen) und wahrscheinlich mit Bestattungsritualen zusammenhängen. Der Eingang zur Höhle war meist verschlossen. Býčí skála entspricht in groben Zügen eben diesem Modell. Die Vorhalle kann hier mit dem Kult und den Bestattungsritualen in Verbindung gebracht werden, während im hinteren Teil das eigentliche Gräberfeld einsetzte, das sich weiter nach hinten fortsetzte und dessen Reste in der südlichen Seitenhalle und im anliegenden Teil des Gangs festgestellt wurden. Býčí skála unterscheidet sich jedoch von den erwähnten Fundorten durch Reichtum und Zahl der mit dem kultisch genutzten Raum zusammenhängenden Gegenstände. Dies lässt sich durch die deutliche „Individualität“ des Fundorts erklären, die sich aus den abartigen gesellschaftlichen und kulturellen ergibt, wie es bei der Lichtensteinhöhle und weiteren kultisch-funeralen Höhlen (z.B. Grotte de Han in Belgien: *Warmenbol 1996; 1999*) zu beobachten ist. Der Zusammenhang der Býčí skála-Höhle mit Bestattungsaktivitäten ist bereits früher von *H. Peter-Röcher (1997)* aufgrund des Befundes in der Vorhalle erwogen worden.

Die hier gebotene Hypothese läuft darauf hinaus, dass im Fall einer zukünftigen Bestätigung des Alters der Funde aus den inneren Teilen, die kultische Funktion der Býčí skála-Höhle am Ende der Hallstattzeit noch um die Funktion als Grabhöhle ergänzt worden sein kann, was gut zu den damaligen gesellschaftlichen Ereignissen passen würde, die zuletzt von *M. Golec* (Höhlenopferstätte aus der Stufe Ha D2 im Zusammenhang mit dem Eindringen der Vekerzug-Kultur auf das Gebiet der Horákov-Kultur: *Golec 2003*) besprochen worden sind. Zur Zeit der politischen und sozio-kulturellen Instabilität könnte Býčí skála als zentrales Heiligtum und gleichzeitig auch als Gräberfeld der Horákov-Elite gedient haben, deren reiche Gräber an der Wende Ha D1/Ha D2 ihr Ende fanden. Die außerordentliche Sammlung von Metallgegenstände könnte Eigentum eben dieser Elite gewesen sein, und in den Höhlen deponiert und/oder geopfert worden sein.

Deutsch von *Tomáš Mařík*